די עקדה פון מיין אלקנה

צפורה רוזן (פייגע שער)

צפורה רוזן און פאַמיליע. צפורה שטייט די ערשטע לינקס הינטער איר מאַן, יידל שער, וואָס איז געפאַלן אַלס זעלנער אין דער רויטער אַרמיי.

אינדזער הויז איז געווען „אויפן באַרג", פון די לעצטע הייזער פון שטעטל צו דער צפון זייט, אויף דעם וועג וואָס פירט צו די דערפער: פאַזשאַרעק, ליבטש, זאַליסיץ, טיכוטין און אַנדערע. מיר האָבן געקויפט דאָס הויז אין די לעצטע יאָרן פון דער פוילישער מאַכט. מיין מאַן יידל שער מיט מיינע ברידער שלמה און מאָטל שקורניק, איידער זיי זענען אַוועק קיין בראַזיל, האָבן געעפנט אַ שפייכלער צו קויפן תבואה פון די פויערים, ביי דעם אַרײַנגאַנג אין שטאָט. דאָס האָט זיך געפירט מיט גרויס הצלחה. מיר האָבן געקענט הונדערטער פיערים און זענען געווען מיט זיי זייער גוט באַפרײַנדעט.

די גאנצע משפחה פארלאזט פוילן

נאָכדעם ווי מיין ברודער משה האָט עמיגרירט קיין בראַזיל, איז נאָך אים אַוועקגעפאָרן שלמה און דער לעצטער — מאָטל אין יאָר 1935. מיטן עולה זיין פון מיין ברודער פייוול קיין ארץ־ישראל אין יאָר 1935, זענען פאַרבליבן אין ראָזשישטש די מאַמע גיטל שקורניק, איך און יידל מיט אונדזערע קינדער רחל און קונילע. אויך מיר האָבן געפלאַנט צו פאַרלאָזן פוילן.

מיין מאַמע האָט נאָך באַווײַזן צו פאָרן קיין אַמעריקע צו איר טאָכטער מרים און זון מיכאל, וועלכע זענען דאָרט אָנגעקומען אין יאָר 1922 און געלעבט אין דענוור, קאָלאָראַדאָ. מיין מוטער האָט אויך געהאַט 2 ברידער — די ברידער פעפער — וועלכע האָבן עמיגרירט קיין אַמעריקע פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה און האָבן געפירט גרויע געשעפטן אין סאָלט־לייק־סיטי, יוטא און אין דענוור, קאָלאָראַדאָ.

עס איז ממש געווען אַ נס וואָס די מאַמע האָט פאַרלאָזט פוילן באַצייטנס און אָנגעקומען קיין אַמעריקע עטלעכע חדשים פאַרן אויסברוך פון דער מלחמה. מיר האָבן געפלאַנט צו פאָרן צו די ברידער קיין בראַזיל און האָבן אַפילו געמאַכט די נויטיקע דאָקומענטן, אָבער פלוצלינג איז אויסגעבראָכן די מלחמה.

אין אונדזער הויז האָט מען שטענדיק געערעדט וועגן דער נסיעה. איך געדענק נאָך, אַז מען האָט געערעדט וועגן דעם וועג איך בין נאָך געווען אַ קינד. פון מיין קינדהייט געדענק איך האָט מען זיך די גאַנצע צייט פאַרנומען מיט צוגרייטן די געהעריקע פאַפירן צו פאָרן, ווייל די עמיגראַציע איז געווען אַ שווערע. אָלע טויערן זענען געווען פאַרמאַכט פאַר יידן. פריער זענען געפאָרן די גרויסע — די שוועסטער מרים און דער ברודער מיכאל. זיי זענען אַוועק אין יאָר 1922 קיין אַמעריקע צו אונדזערע פעטערס — די פעפערס. דער בריוווטרעגער כאָדזינסקי פלעג ברענגען יעדע וואָך אַ בריוו, אויף וועלכע די מאַמע האָט שטאַרק אויסגעקוקט, און פון צייט צו צייט אויך אַ פאָר דאָלאָרן, וואָס האָבן אָביסל פאַרלייכטערט איר לעבן.

שפעטער זענען געפאָרן אויך מיינע ברידער קיין בראזיל — איינער נאָכן צווייטן: משה, שלמה און מאָטל (קיין אַמעריקע און קיין ארץ ישראל זענען די וועגן געווען פאַרמאַכט).

אין דער צייט פון די סאָוויעטן האָבן מיר באַקומען 5 דעסיאָטין ערד נישטווייט פון אונדזער הויז און מיר האָבן באַאַרבעט דאָס לאָנד. דאָס לעבן האָט זיך ווי ס׳איז סטאַביליזירט ביז ס׳זענען אָנגעקומען די פאַרשאָלטענע דייטשן און האָבן אַלץ חרוב געמאַכט.

דער געטא

וועז דער גאַנצער „בארג" איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ געטאָ, זענען מיר פאַרבליבן אין אונדזער הויז, אָבער מ׳האָט צו אונדז אַרייַנגעזעצט פיל משפחות, ביי אַ 60 מענטשן, צווישן זיי דער פעטער סענדער פעפער, די מומע, זייער טאָכטער זשעניע און איר יינגעלע. איר מאַן אפרים דאָבראָוויטקער האָבן די דייטשן דערהרגעט אין דער ערשטער גרופע פון די דערמאָרדעטע אונטער דעם פויילישן בית־הקברות. ס׳האָבן אויך געווויינט אין אונדזער הויז דוואָסיע שער, די מוטער פון אידל, און זיינע שוועסטער דבורה און איטע מיט זייערע קינדער.

אונדזער שכן, וועמענס ערד האָט געגרענעצט מיט אונדזער גאָרטן, איז געווען אַ פאַלאָק און געהייסן פאָגעל. ער האָט אונדז געהאָלפן מיט וואָס ער האָט נאָר געקענט: ער פלעגט ברענגען אַביסל שפייז און מילך, פאַרשטייט זיך נישט אומזיסט; מיר פלעגן אים באַצאָלן מיט בגדים און אַנדערע זאַכן.

אין יענער צייט איז נישט געווען קיין פאַרקן אין צפון־זייט פון געטאָ. פאָליציאַנטן האָבן דאָרט געהיט, אָבער מען האָט געקענט אַנטלויפן. די צרה איז געווען, אַז נאָכן אַנטלויפן, פלעגן די גויים כאַפן, פייניקן, מאַטערן און צום סוף איבערגעבן אין די הענט פון דער פאָליציי. דעריבער האָבן די יידן מורא געהאַט אַרויסגיין פון געטאָ. אויך די יידישע פאָליציאַנטן האָבן נישט דערלאָזט אַנטלויפן, כדי די אַנטלאָפענע זאָלן נישט אַרייַנפאַלן אין די הענט פון די אוקראַיניש באַנדיטן.

אונדזער שכן פאגעל

אין אונדזער הויז איז געווען זייער ווייניק שפייז פון דעם זאַפאַס וואָס מיר האָבן באַהאַלטן אין דער ערד. אייניקע זעק קאַרטאָפל, וואָס מיר האָבן צונויפגעקליבן פון פעלד, האָבן מיר באַהאַלטן אין דער ערד איבער דעם פלויט ביים שכן פאָגעל. מיר האָבן פאַרנאַנדערגענומען דעם פלויט, כדי מיר זאָלן האָבן מיט וואָס צו הייצן און קאָכן. מיר האָבן פאַנאַנדערגעטיילט דאָס ביסל פראָדוקטן צווישן אַלע מענטשן, וועלכע האָבן זיך דאָן געפונען ביי אונדז אין הויז. אָבער אין געטאָ איז דאָס ביסל אויך נישט געווען — דאָרט האָבן געהערשט הונגער און קראַנקהייטן. מענטשן געשוואָלענע פון הונגער און קראַנקע זענען אַרומגעגאַנגען אָן שום מעדיצינישע הילף.

אין דער צייט פון די ערשטע כאַפעריייען אויף „אַרבעט" האָט זיך יידל אויסבאַהאַלטן ביי אונדזער פויילישן שכן פאָגעל. שפעטער האָט אים פאָגעל איבערגעפירט אַ באַהאַלטע־נעם אין אַ וואָגן אונטער שטרוי אין דאָרף פאָזשאָרעק. דאָרט האָט ער זיך געפונען די גאַנצע צייט פון דער מלחמה ביי פאַרשידענע גויים, ביז ס׳זענען געקומען די סאָוויעטן. מיר זענען נאָך פאַרבליבן אין שטוב ביז אַ פאָר וואָכן פאַר דער ליקווידאַציע פון געטאָ.

מיר ארבעטן ביי טארף

דער יודנראַט האָט דאָן פאַרעפנטלעכט אַ מעלדונג אַז מען קען אַרויסגיין אַרבעטן מחוץ דעם געטאָ. איך האָב אַרויסגענומען אַ דערלויבניש פאַר זיך און פאַר מיין טאָכטער רחל און פאַר מיין זון אלקנה, וואָס איז דאָן אַלט געווען 7 יאָר און מיר זענען אַוועק אַרבעטן ביי טאָרף אין דאָרף דאָראָסין. מיר זענען געווען ביי אַ 60 מענטשן. אין דער גרופע איז אויך געווען גיטעלע טענענבוים, איר ברודער דוד און ישעיהו פעטרושקע.

דער סאָלטיס פון דאָרף האָט אונדז געשיקט אויסלייגן די ציגעלעך טאָרף אויף צו טרוקענען (דער טאָרף איז געשיקט געוואָרן אַלס הייץ־מאַטעריאַל קיין דייטשלאַנד). נאָך אייניקע טעג אַרבעט האָט דער סאָלטיס געפאָדערט, אַז אַלע יידן וועלכע אַרבעטן ביי טאָרף זאָלן קאָנצענטרירט ווערן אין איין הויז. באַלד זענען אָנגעקומען לאַסט־מאַשינען פול מיט דייטשישע און אוקראַינישע פאָליציי און אָנגעהויבן כאַפן די יידן.

מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז די ליקווידאַציע דערנענטערט זיך, ווייל ס׳זענען שוין דערגאַנגען צו אונדז ידיעות וועגן דער ליקווידאַציע פון די יידישע קהילות אין דער סביבה.

מען כאפט מיין יינגעלע אלקנה

וועו איך האָב פון דערווייטנס דערזען די לאַסט־אויטאָס האָב איך זיך דאָן געפונען מיט די קינדער אויף אַ תבואה־פעלד. איך האָב אַ געשריי געטאָן צו אלקנה און רחל, זיי זאָלן תיכף אַריין אין דער תבואה און זיך דאָרט באַהאַלטן. אויך איך האָב זיך באַהאַלטן; וועו די רוצחים זענען אַוועק בין איך אַרויס פון פעלד אַ דערשיטערטע און צעשראָקענע און געזוכט אַ גאַנצע נאַכט די קינדער.

צו־מאָרגנס פרי האָב איך געפונען רחלען ביי דער „מלעטשאַרנע" פון דאָרף און אלקנהלע, מיין 7 יאָריק יינגעלע, האָב איך שוין ליידער נישט געפונען. די חיהשע רוצחים האָבן אים געכאַפט און דערמאָרדעט. ימח שמם וזכרם.

פון דער גאַנצער גרופע וואָס זענען געקומען אַרבעטן ביים טאָרף זענען איבער־געבליבן בלויז אייניצלנע: בערל שניידער, זיין טאָכטער, גיטעלע טענענבוים, איר ברודער דוד, מיין טאָכטער רחל און איך.

מיר וואנדערן און זוכן א באהעלטעניש

איצט האָט זיך אָנגעהויבן אַ תקופה פון וואַנדערן. מיר האָבן געזוכט אַן אָרט וווּ איבערצונעכטיקן. די גויים האָבן אונדז נישט געוואָלט אויסבאַהאַלטן און אויך זיך אָפגעזאָגט צו געבן שפייז, אָפילו פאַר געלט. פיל פון זיי, און איבערהויפט די יוגנט, האָבן געראָדפט און געמאָרדעט יידן, וועלכע ס׳איז זיי געלונגען צו כאַפן אין פעלד אָדער אין וואַלד. אָבער מען דאַרף פונדעסטוועגן פאַרצייכענען לטובה די וויניקע גויים, וועלכע האָבן נישט פאַרלוירן דעם צלם האלוקים און איינגעשטעלט זייער לעבן, געראַטעוועט וויפל זיי האָבן געקענט און וועמען זיי האָבן געקענט.

מיר האָבן אויך געהאַט פיל אַנטוישונגען. „פריינטלעכע" גויים וואָס מיר האָבן געקענט פון פריער, האָבן נישט געוואָלט אויסשטרעקן אַ האַנט צו הילף. בדרך כלל קען מען זאָגן, אַז די „סובאָטניקעס", די פרומע קאַסטע „שומרי שבת", האָבן זיך באַצויגן מיט סימפאַטיע צו די גערודפטע יידן און האָבן זיי צוגעטיילט הילף.

ס׳האָבן זיך אויך באַצויגן גוט צו יידן די גויים, וועלכע זענען פריער געווען לינק־געשטימט און האָבן געהאַט אַ קאָמוניסטישן עבר. אָט די קאַטעגאָריע האָט אין זייער האַרץ געהאַסט דעם נאַציזם און האָבן געהאָלפן די אַנטלאָפענע יידן.

דער רעטער פאטאפטשוק

דער ערשטער, וועלכער האָט מסכים געווען אונדז צו געבן אַן אָרט צו באַהאַלטן זיך איז געווען דער מלאך פון הימל אין גרויסן ים פון שנאה — דער פויער אַלעקסאַנדער פאַטאַפטשוק פון דאָרף טיכאָטין. איך בין צוגעגאַנגען צו אים אין מאַמענט וועו ער האָט אַנגעטרונקען זיינע פערד און האָב ביי אים געבעטן אַ ביסל וואַסער. וועו ער האָט דערהערט אַז מיר האָבן נישט וווּ איבערצונעכטיקן, האָט ער אונדז אַריינגעבומען אין שייער („קלוניע") און דאָרט געמאַכט פאַר אונדז אַ באַהעלטעניש. מיר זענען ביי אים געווען 4 חדשים. מיר האָבן ביי אים געאַרבעט ביים אויסגלייכן די בלעטער פון טאַבאַק. איך האָב אויך געגייט פאַר אים און פאַר זיין פאַמיליע. ער האָט אונדז געגעבן עסן און זיך צו אונדז זייער גוט באַצויגן.

מורא האָבנדיק אַז מען וועט ביי אים זוכן באַהאַלטענע יידן, זענען מיר געווען געצווונגען צו פאַרלאָזן דאָס אָרט און מיר זענען אַוועק אין דאָרף ליבטש. אין די נעכט פלעגן מיר גנבענען גרינס פון די געלטנער און דאָס איז געווען אונדזער איינציקער שפייז. מיר האָבן געגעכטיקט אין די פעלדער. מיר האָבן מורא געהאַט צו שעפן וואַסער פון די ברונעמס, כדי מיר זאָלן נישט געכאַפט ווערן צוליב דעם סקריפען פון דער קאַרבע.

מיט אונדז איז אויך געווען שרה, די פרוי פון משה העס, וואָס האָט זייער צייט געהאַט אַ מצה־פאַבריק. איין מאָל קומט צו גיין צו אונדז איר שוואָגער אלי העס און דערציילט, אַז ער האָט אַ גוט באַהעלטעניש אין אַ גרוב אין וואַלד פון זאַליסיץ, און ער האָט איר צוגעזומען מיט זיך. אונדז האָט ער נישט געזומען, ווייל ס׳איז אין גרוב געווען וויניק פלאַץ.

באַנאַכט האָבן אוקראַינער, מיט דער הילף פון שפּיר־הינט, אַנטדעקט דעם גרוב און האָבן דערמאָרדעט אַלע וועלכע האָבן זיך דאָרט אויסבאַהאַלטן. מיר האָבן זיך אַרומגעדרייט אין דער סביבה, געגאַנגען פון אָרט צו אָרט און אַזוי האָבן מיר אָפט געביטן אונדזערע באַהעלטנישן. צום סוף האָבן מיר מיט די הענט אויסגעגראָבן אַ גרוב. איינמאָל האָט אונדז איבערראַשט בנימין שניצער וועג ער איז פלוצלינג געקומען צו אונדז. אויך ער האָט געוואַנדערט פון אָרט צו אָרט אין דער געגנט. איצט לעבט ער אין מושב מישר אין ישראל.

נישט־האָבנדיק קיין אָרט ווו צו זיין, האָבן מיר בלית־ברירה געמוזט זיך אומקערן צו פּאָטאָפּשוקן אין טיכאָטין. מיר האָבן זיך דאָרט ווידער אויסבאַהאַלטן אייניקע חדשים. די גויים האָבן אויסגעפונען, אַז איך בין אַ גוטע שניידערקע. איך האָב געגייט אין אַסאַך גוייאישע הייזער פאַרשידענע בגדים און פאַר דעם האָב איך באַקומען שפּייז און נאַכטלעגער.

יידל איז די גאַנצע צייט געווען באַהאַלטן ביי די סובאָטניקעס אין פאָזשאַרעק. אויך איך מיט מיין רחל זענען געקומען קיין פאָזשאַרעק אויף עטלעכע וואָכן.

פאוולוק

שפּעטער זענען מיר געווען 6 וואָכן אין דאָרף קוזין ביי דעם פויער אַלעקסאַנדער פאַוולויוק, וואָס איז געווען אַ זון פון מיינע ברידערס אַ באַקאַנטער, וואַסיל דונדעל. אויך פאַוולויוק איז געווען אַ „סובאָטניק". ער האָט אונדז איינגעאָרדנט אַ באַהעלטעניש אויפן בוידעם פון זיין שטאַל. ביי אים האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ צווייט אָרט די משפּחה לייקאַך (זיי געפינן זיך היינט אין קאַנאַדע).

איינמאָל איז ער צו אונדז געקומען און דערציילט, אַז מען האָט אים געמסרט, אַז ער באַהאַלט אויס יידן און ער האָט מורא אַז מען וועט קומען אונדז זוכן. ער האָט מיך מיט רחלען געזומען אין אַ וואָגן, וואָס איז געווען אָנגעלייגט מיט שטרוי, און אונדז געבראַכט אין דאָרף ליבטש. מיר זענען געבליבן אין דרויסן אין הוילן פעלד און געענטפערט אין קוסטעס. אין די נעכט פלעגן די דייטשן מיט די אוקראַינישע פּאָליציאַנטן מאַכן „אָבלאַווע" און זוכן מיט לאַמטערנס. מיר זענען געווען צוגעטוליעט צו די בוימער נישט־רירנדיק זיך פון אָרט. ס׳איז געוועןווינטער, די קעלט האָט אונדז געמאַטערט און דער פראָסט איז אַריין אין די ביינער. מיר פלעגן טאָפּטשען אין שניי מיט באָרווסע פיס: מיר האָבן נישט געהאַט קיין שיך און קיין קליידער.

די סאוויעטן קומען

נישט־האָבנדיק קיין ברירה זענען מיר ווידער אַוועק צו פּאָטאַפּטשוקן אין טיכאָטין צום דריטן מאָל. וועג ס׳זענען אָנגעקומען די סאָוויעטן זענען מיר געווען אין ליבטש ביי דעם סובאָטניק קאסאנטשוק. ער האָט דאָס אונדז אָנגעזאָגט די בשורה, אַז די סאָוויעטן געפונען זיך שוין אין ראָזשישטש.

מיר זענען אָנגעקומען קיין ראָזשישטש. אויך יידל איז געקומען פון פאָזשאַרעק. מיר האָבן אין שטאָט באַגעגנט בלויז אייניצלנע יידן, וועלכע האָבן זיך גערעטעוועט פון טויט און האָבן זוי ס׳איז איבערגעלעבט די שרעקלעכע צייט. צווישן די צוריקגעקומענע קיין ראָזשישטש זענען געווען: די משפּחה טאַרטשיניוק — אַ מוטער און צוויי טעכטער, יאָסל מונק, משה און יאָסקע וואַלד און נאָך אייניקע יונגע לייט.

דער טויט פון יידלען אין דער רויטער ארמיי

צוליב דער אָפּטרעטונג פון די סאָוויעטן, זענען מיר אַנטלאָפן קיין ראָוונע. דאָ האָט מען יידל מאָביליזירט אין דער רויטער אַרמיי. ער האָט נישט געוואָלט פעלשן זיין עלטער. אַ קורצע צייט דערנאָך האָבן מיר באַקומען אַ פּאָסט־קאַרטל, אַז ער איז שווער פאַר־ווונדעט געוואָרן און געשטאָרבן פון זיינע ווונדן אין דער שטאָט רעטשיצע.

קרוב צו דריי און אַ האַלב יאָר האָבן מיר געלעבט ווי געיאָגטע חיות, אָן קליידער, אָן שיך, אָן קיין שום מעגלעכקייט זיך אָפּצוואַשן אוו אָן האָפנונג, אַז די ביטערע צייט וועט אַריבער. פון וואָנען האָבן מיר געשעפט דעם כוח אויסצוהאַלטן די אַלע שווערקייטן און נישט פאַרלירן דעם צלם־אלוקים און איבערלעבן? שווער צו זאָגן.

ווען ס׳איז געגעבן געוואָרן אַ מעגלעכקייט די געווען פוילישע בירגער אַוועק־צופאָרן קיין פוילן, זענען מיר אַוועק קיין לאָדזש. פון דאַנען האָבן מיר באַנייט די פאַרבינדונג מיט דער מוטער אין אַמעריקע און מיט מיינע ברידער אין בראַזיל און ארץ־ישראל.

מיין ברודער פייוול שקורניק (אבנר רחמיאלי) איז געווען אין איטאַליע אַלס אַ זעלנער אין דער יידישער בריגאַדע. ער האָט געשיקט שליחים אונדז אַריבערצוברענגען פון לאָדזש קיין עסטרייך און פון דאָרט קיין איטאַליע. פון נאַפאָלי זענען מיר אָנגעקומען אין ארץ־ישראל אין יאָר 1946 מיט דער אומלעגאַלער עליה, אָבער אין פאַרהעלטניש גוטע באַדינגונגען, אין דער שיף „טראַנסילוואַניע". מיין ברודער איז דאַן געלונגען אויף דער שיף „אַריינשמוגלען" 18 מענטשן, צווישן זיי מיך מיט רחלען און פריידע וואַרקאָוויצקאַ, און אַדאַנק אַ געלונגענעם איינפאַל זענען מיר בשלום אָנגעקומען אין לאַנד.

איך וואַרט אויף אַ פאַסיקע געלעגנהייט אָנצובינדן אַ קאָנטאַקט מיט אונדזערע רעטער און אָפדאַנקען זיי פאַר זייערע גוטע מעשים און זייער מענטשלעכע הילף.

א ייִדיש מיידעלע — א גוייש פאַסטעכל

אייניקע ווערטער וועגן דאַס קליינע אייניקל פון מיין פעטער פנחס שקורניק — שרהלע גוס: איר מוטער, חיה גוס, האָט איר איבערגעגעבן צו אַ פוילישער משפחה, אַלס אַ פאַסטעכל. די פוילישע פרוי האָט געמיינט אַז דאָס איז אַן אוקראַיניש קינד, ווייל שרהלעס עלטערן האָבן געלעבט אין דאָרף ראַזיאטין און זי האָט געוואָלט אַ גוטן אוקראַיניש און האָט אויסגעזען ווי אַ „שיקסל". אַזוי איז זי געראַטעוועט געוואָרן פון דעם ביטערן גורל. אויך זי איז געקומען קיין ישראל.

דאָס איז שרה חשמונאי, אַ חברה פון קיבוץ יחיעם. זי האָט אַ מאַן און פיר קינדער.

שרה׳לע גוס, אייניקל פון ר׳ פנחס שקורניק. אין דער צייט פון דער שואה האָט זי געלעבט אַלס גוייש פאַסטעכל און אַזוי זיך געראַטע־וועט. איצט לעבט זי אין קיבוץ יחיעם, ישר־אל, אונטערן נאָמען שרה חשמונאי.